

УДК 94(477)

Проблеми висвітлення голодомору 1932-1933 років на Півдні України

Проблеми висвітлення голодомору 1932-1933 років на Півдні України. У статті автором визначено що, висвітлення голодомору-геноциду українського народу представниками української та російської історичної науки є неоднозначним, заполітизованим і тому, надзвичайно актуальним.

Голодомор 1932-1933 рр., на Півдні України, є політикою правлячої партії щодо селянства, як носія економічної і політичної незалежності в умовах становлення тоталітарної системи. Терор голодом, запроваджений сталінським тоталітарним режимом в Україні, заподіяв смерть мільйонам селян.

Голодомор морально спотворив людину, принизивши її до рівня тварини і зробив покірним владі. Результати цього ми відчуваємо і дотепер, намагаючись по краплі витискати з себе раба і будувати громадянське суспільство.

Ключові слова: голодомор, політика, партія, селянство, тоталітаризм.

Lighting problem famine of 1932-1933 in the South of Ukraine. In this article the author determined that the coverage of famine-genocide of the Ukrainian people, representatives of the Ukrainian and Russian historical science is ambiguous, politicized and, therefore, extremely important.

Famine of 1932-1933., Southern Ukraine, is the policy of the ruling party of the peasantry, as the bearer of economic and political independence in the conditions of a totalitarian system. Terror by famine, Stalin's totalitarian regime introduced in Ukraine, caused the death of millions of peasants.

Famine morally perverted man humiliating him to an animal and made submissive power. The results of this we feel we are still trying to squeeze a drop of a slave and build civil society.

Key words: the famine, politics, the party, the peasantry, totalitarianism.

Постановка проблеми. Вважалося, що з прийняттям Закону України № 376-V «Про голодомор 1932-1933 років в Україні» від 28 листопада 2006 року питання про визначення голодомору 1932-1933 років в Україні геноцидом Українського народу було закрито [4, ст. 1]. 23 жовтня 2008 року Європарламент визнав Голодомор в Україні злочином проти людства і висловив співчуття українському народу.

Проте у Верховній Раді України під номером 6427 від 26 травня 2010 року зареєстровано проект Закону України «Про внесення змін до статті 1 Закону України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні». Автор законопроекту, В. Кисельов, пропонував відмовитися від кваліфікації Голодомору 1932–1933 років в Україні як злочину геноциду. На думку депутата, прийняття його проекту «сприятиме підвищенню авторитету України на міжнародному рівні» [1]. На протидію цьому законопроекту в червні 2010 р. у Верховній раді було зареєстровано законопроект про внесення змін до ст. 1 цього закону Юрія Кармазіна (НУНС). Він пропонував

викласти цю статтю в наступній редакції: «Голодомор 1932-1933 років в Україні є геноцидом Українського народу – злочином ВКП(б)та її філії - КП(б)У проти Українського народу».

Надалі питання щодо визнання Голодомору геноцидом українського народу та визначити винних у ньому набувало все більшої гостроти, особливо після президентських виборів 2010 року. Так своїм указом Віктор Янукович викреслив із Положення про Національну премію України імені Тараса Шевченка пункт, згідно з яким «Національна премія встановлюється для нагородження громадян за найвидатніші твори... у тому числі твори, які висвітлюють тему Голодомору 1932 - 1933 років в Україні» [14].

26 листопада 2011 року у зв'язку з зверненням Президента України В. Януковича до народу України, де він назвав голодомор трагедією світового масштабу, голова комітету по справам СНД Російської держдуми Олексій Островський відзначив, що «Никакого голодомора не було – это миф, придуманный прежней администрацией

президента Ющенко. Никакого осознанного истребления украинцев не было и это доказано фактами и историей» [11].

Більше того, в Росії, за зберігання чи розповсюдження книг про Голодомор 1932-33 рр., про український визвольний рух та про український націоналізм можна отримати тюремний термін. Про це можна судити, подивившись список екстремістських матеріалів, розміщений на сайті Міністерства юстиції РФ. Серед даного списку, є і чимало видань українських авторів, науковців, чії матеріали ніде не перебувають під забороною. Серед них переважають книги про Голодомор як акт геноциду українського народу, є також матеріали про злочини НКВД, при чому зроблені на підставі архівних документів.

Ось перелік цих книг відповідно до місць у Федеральному списку: 1151. «Голодомор 1932-1933 років в Україні: Матеріали кримінальної справи № 475»; 1152. Юрій Шаповал, Володимир Пристайко, Вадим Золотарьов «ЧК – ГПУ – НКВД в Україні: особи, факти, документи» 1997 г.; 1153. Владимир Василенко «Голодомор 1932-1933 годов в Украине как преступление геноцида: правовая оценка» 2009 г.; 1154. Василь Морочко «Геноцид українців. Серія: Голодомори 1932-1933. Голодомор» 2007 г. [16].

Виходячи з наведених фактів, можна зробити висновок, що тема голодомору-геноциду українського народу і дотепер надзвичайно актуальна і потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень. За останнє десятиріччя з'явилося багато збірок документів і матеріалів про голодомор 1932-1933 рр., як загальноукраїнського так і регіонального характеру, в тому числі і щодо Південної України [15]. Не обійшли цю проблему і для російські історик, видавши низку документів власних архівів [2].

Особливо активізувалася дослідницька робота з проблем Голодомору в зв'язку з відзначенням його 80-х роковин. Усі області до Міжнародного форуму в Києві (22 листопада 2008 р.) підготували і видали Національну книгу пам'яті жертв Голодомору 1932 – 1933 років в Україні». Вийшли в світ нові дослідження провідних вчених України з цією проблематики: С. Кульчицького, В. Василенка, В. Марочка [5]. Проте й сьогодні ми не можемо сказати, що всі аспекти цієї трагедії вже досліджено, і треба припинити боротьбу за правдиве

висвітлення історії нашого народу, у його змаганнях самому визначити свою долю.

Мета роботи. Метою даної статі є дослідження проблем висвітлення теми голодомору 1932-1933рр. ; аналіз його причин та наслідків на Півдні України.

Виклад основного матеріалу. Українською катастрофою ХХ століття називає сучасна громадська думка Голодомор 1932 – 1933 років в Україні. Терор голодом, запроваджений сталінським тоталітарним режимом в Україні, заподіяв смерть мільйонам селян. Адаже від голоду, масових репресій і депортацій Україна втратила більше ніж за роки Першої світової та громадянської воєн.

Однак починати розслідування українського Голодомору потрібно все-таки з аналізу комуністичної доктрини більшовицьких лідерів.

Напередодні революцій в Європі 1848–1849 рр. К.Маркс і Ф.Енгельс обґрунтували в «Маніфесті Комуністичної партії» головну ідею побудови комуністичного суспільства – ліквідація приватної власності на засоби виробництва, як основної умови знищення експлуатації людини людиною [8, с.48]. Але в подальшому комуністичні ідеї трансформувалися в соціал-демократичні, які допускали існування такої власності, але під певним контролем з боку суспільства.

Більшовики зберегли вірність комуністичним ідеалам, але для тимчасового союзу з селянством, яке становило більшість населення, більшовики підтримали вимоги, що висувалися революційними масами, які утворили ради робітничих і солдатських депутатів. Це допомогло їм заповнити оволодіти радами, усунувши з них своїх політичних конкурентів і створити систему влади, яка маскувала диктатуру партії. Прийнята у 1919 р. нова програма ВКП(б) передбачала негайну ліквідацію будь-якої приватної власності: як буржуазії й поміщиків, так і селян, ремісників, кустарів, тобто всіх тих, кого нові господарі країни презирливо назвали дрібною буржуазією.

Ідея побудови держави-комуни, держави диктатури пролетаріату могла бути реалізованою лише за умови позбавлення селян власності, права розпоряджатися результатами своєї праці через об'єднання селянських господарств в колективні. Селянин був економічно незалежним, вільним в своїх діях і тому чужим в державі диктатури пролетаріату. А на думку

партійних вождів кожен громадянин повинен бути залежним від держави [6, с. 117].

В умовах «військового комунізму» наприкінці 1918 р. РНК підготував декрет «Про соціалістичний устрій та про заходи щодо переходу до соціалістичного землеробства» де зазначалося: «На всі види одноосібного землекористування слід дивитися як на минущі й відживаючі» [7, с.126]. Уряд України почав перетворювати поміщицькі маєтки на радгоспи або комуни. У квітні 1919 р. було запроваджено продрозкладку. Українське селянство відповіло збройними виступами проти влади які набули масового характеру. У грудні 1919 р. резолюцією «Про Радянську владу в Україні» VIII Всеросійська конференція ВКП(б) знову повернулися до перерозподілу земель на користь малоземельних і безземельних селян.

Після перерви, викликані провалом ленінського комуністичного штурму, компартійно-радянське керівництво під проводом вже іншого вождя розпочало з кінця 1927 року новий штурм, який тривав понад десять років. Цей штурм мав дві мети: по-перше, перетворити економічно незалежне селянство в залежних від влади колгоспників і, по-друге, створити індустріальний потенціал. Але простого переконання селянина-власника у покращенні його життя через усупільнення його майна було явно недостатньо. Потрібні були більш «дієві» засоби – економічний і позаекономічний примус.

Але це стосувалося селянства як класу в цілому. Український селянин мав свої особливості. По перше, українському селянинові більше був пригаманний одноосібний спосіб ведення господарства, особливо на Півдні України, де число середняцьких і заможних господарств була більшою ніж по іншим регіонам. По-друге, він вже мав досвід життя в українській державі за часів Центральної Ради, Гетьманату та Директорії. По-третє, він мав досвід організованої збройної боротьби проти своїх ворогів.

Офіційним початком хлібозаготівельної кампанії 1932 року є 1 липня. План хлібозаготівель по Україні був затверджений III Всеукраїнською конференцією КП(б)У, що відбулася 6 – 9 липня 1932 року. Стратегічну лінію ЦК ВКП(б) на конференції представляли В. Молотов та Л. Каганович. Було прийнято встановлений ЦК ВКП(б) план хлібозаготівель по селянському сектору

України обсягом 356 млн. пудів. Проте в Україні на той час голод вже почав свою жахливу ходу. Це пояснювалося надзвичайно жорстким ставленням влади до «боржників».

2 липня 1932 р. Й. Сталін звернувся з листом до В. Молотова і Л.Кагановича: «Обратите серьезнейшее, внимание на Украину. Чубарь своей разложенностью и оппортунистическим нутром и Косиор своей гнилой дипломатией (в отношении ЦК ВКП) и преступно-легкомысленным отношением к делу – загубят в конец Украину. Руководить нынешней Украиной не по плечу этим товарищам. У меня создалось впечатление (пожалуй, даже убеждение), что придется снять с Украины обоих, – и Чубаря и Косиора».

20 липня 1932 року Й.Сталін у листі до Л. Кагановича і В. Молотова писав: «Предлагаю издать закон (в изъятие или отмену существующих законов), который бы: а) приравнивал по своему значению железнодорожные грузы, колхозное имущество и кооперативное имущество – к имуществу государственному; б) карал за расхищение (воровство) имущества указанных категорий минимум десятью годами заключения, а как правило – смертной казною».

7 серпня 1932 року з'явилася постанова ВЦВК і РНК СРСР «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперативів та про зміцнення суспільної (соціалістичної) власності». 11 серпня Сталін знову звертається до Кагановича з пропозицією: «Но всего этого мало. Нужно еще дать специально письмо-директиву от ЦК к партийным и судебно-карательным организациям о смысле этих декретов и способах проведения их в жизнь» [14, с. 210, 235, 273]. За інформацією Дніпропетровської обласної прокуратури від 6 грудня 1932 р. з початку збирання урожаю до 1 листопада, в тому числі до видання закону від 7 серпня засуджено за крадіжки хліба 3973 чоловіка, з них до розстрілу – 112 чоловік, до позбавлення волі на строк від 5 до 10 років – 756 чоловік. З 1 листопада по 5 грудня засуджено 1242 чоловіка, в тому числі до розстрілу – 62, до ув'язнення на строк від 5 до 10 років – 480. Крім того за доповідною запискою Голови ОДПУ України С. Реденса, стосовно «куркульсько-петлорівського повстанського підпілля», по Дніпропетровській області було намічено до ліквідації 57 агентурних розробок з числом фігурантів 228 осіб та передбачалося

заарештувати ще 179 контрреволюціонерів. Разом 407 осіб. [12, с. 99].

Від покарання селян партійне керівництво перейшло до покарання районів та сіл, які не виконували план хлібозаготівель. 6 грудня 1932 р. ЦК КП(б)У і РНК УСРР прийняли постанову «Про занесення на «чорну дошку» сіл, котрі злісно саботують хлібозаготівлі. Статус «чорної дошки» означав фактично блокаду селян, які позбавлялися права на виїзд, а оскільки в селі не було продовольчих запасів, вмирали з голоду. У Дніпропетровській області (нині це і територія Запорізької області) перші відомості про використання «чорних дошок» виявлені теж у жовтні: до репресивного списку за рішенням місцевої влади занесли Біленську, Купріянівську, Малокатеринівську, Мар'ївську, Матвіївську, Новокатеринівську, Розумівську, Смолянську, Степну сільради [10, с. 239]. А це означало: негайне припинення підвозу краму, заборона кооперативної та державної торгівлі в селах.

На початку 1933 р. репресії стосовно селян, які «саботували хлібозаготівлі», посилювались і стали ще жорсткішими. Сигналом цьому була постанова ЦК ВКП(б) від 1 січня 1933 р., зміст якої того ж дня став відомий керівникам України. У телеграмі за підписом секретаря ЦК ВКП(б) Й. Сталіна містилося два пункти, адресовані безпосередньо «колгоспникам і трудящим одноосібникам». У першому пункті проголошувалося, що «ті з них, які добровільно здають державі раніше розкрадений і прихований хліб, не репресуватимуться». У другому пункті йшлося про застосування найсуворіших заходів, передбачених постановою від 7 серпня 1932 р. щодо колгоспників, колгоспів та одноосібників, які вперто продовжують приховувати розкрадений і прихований від обліку хліб [3, с. 235]. За постановою Дніпропетровського облвиконкому від 5 січня 1933 року за активне зловмисне протидіяння виконання державного плану хлібозаготівель, за розкрадання колгоспного хліба, зловмисне порушення постанови ЦВК та РНК СРСР з 7 серпня 1932 р. Дніпропетровський облвиконком ухвалює: вислати з Дніпропетровської області з конфіскацією всього майна 700 господарств (голів родин разом з родинами).

Характерною щодо методів, які використовувалися для конфіскації хліба у селянства, є постанова бюро

Мелітопольського райкому КП(б)У від 18 січня 1933 р., яка зобов'язувала секретарів партосередків, голів сільрад та уповноважених райкому партії в селах «основну увагу спрямувати на виявлення розкраденого хліба, розкриття ям і т.п.» [12].

Згідно з директивою Дніпропетровського обкому КП(б)У від 20 січня 1933 р. репресивні заходи стосовно «колгоспників та одноосібників, які організували саботування хлібозаготівель», знову посилювалися.

Намагаючись врятуватися від голодної смерті селяни масово почали виїзжати за межі України. Владою це було розцінено як контрреволюційні витівки ворога і 22 січня 1933 прийнято Директиву ЦК ВКП(б) і РНК СРСР «Про запобігання масового виїзду селян, які голодують»: заборонявся виїзд за межі території Радянської України та Кубані. 23 січня Політбюро ЦК КП(б)У розіслало директиву всі обкомам і виконкомам щодо заборони продажу білетів за межі України селянам, які не мають посвідчення про право виїзду.

Цинізм влади не мав меж. Її представники на місцях розпочали справжнє полювання за селянами, у яких потенційно мали бути запаси хліба і як наслідок голод. Так за інформацією секретаря Мелітопольського райкому на 15 квітня 1933 року по 6 сільрадам опухлих від голоду 961 особа, померло – 265, переважно чоловіків [12, с.155].

Селяни сподівалися, що з весною, використовуючи свої присадибні ділянки, вони врятуються від голодної смерті. Але 13 липня 1933 року всім облпрокурорам України було розіслано роз'яснення щодо кваліфікації різання колосків на власних городах: «Різання колосків на власних городах колгоспників та одноосібників, треба кваліфікувати за арт. 7 та 75 КК УСРР (термін позбавлення волі до 5 років)». Менше ніж за півтора року з літа 1932 р. до кінця 1933 р., тобто, приблизно за 500 днів, в Україні загинули мільйони людей. Причому найбільше втрат припадає на весну 1933 року.

За висновками вчених Інституту демографії та соціальних досліджень сукупні втрати України від Голодомору 1932-1933 років становить 4,5 млн. осіб [8, с.107–194]. У Дніпропетровській області до якої входили Дніпропетровський, Криворізький, Мелітопольський та Запорізький округи голод охопив 40 із 45 сільських райони, де

проживало 3,2 млн. осіб. Протягом 1932-1933 років загальні втрати населення області від голоду і супроводжуваних хвороб становили від 659 – 833,6 тис. осіб [9, с. 25]. 1-й секретар (з 1933 р.) Дніпропетровського обкому КП(б)У М. Хатаєвич згодом заявив: «Між селянами і нашою владою точиться жорстока боротьба. Це боротьба на смерть. Цей рік став випробуванням нашої сили і їхньої витривалості. Голод довів їм, хто тут господар. Він коштував мільйони життів, але колгоспна система існуватиме завжди. Ми виграли війну!»

Висновки. Голод в Україні було спровоковано з метою винищити кращі сили українського народу. Це була помста влади за селянські повстання на початку 1920-х років. Це була війна проти українського селянства як носія національної культури. Голодомор 1932-1933 років морально спотворив людину, принизивши її до рівня тварини і зробивши покірним владі. Результати цього ми відчуваємо і сьогодні, намагаючись по краплі витискати з себе раба і будувати громадянське суспільство.

1. Василенко В. Хто й навіщо прагне переглянути Закон «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні»: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua>
2. "Говорить о голоде считалось чуть ли не контрреволюцией" (Документы российских архивов о голоде 1932-1933 гг. в СССР) / Вступительная статья, подготовка текста к публикации и комментарии В. В. Кондрашина, Е.А.Тюриной // "Отечественные архивы". - 2009. - № 2.; Сталин и Каганович. Переписка. 1931-1936 гг. / Сост.: О. В. Хлевнюк, Р. У. Дэвис, Л. П. Кошелева, Э. А. Рис, Л. А. Роговая. Федеральная архивная служба России; Российский государственный архив социально-политической истории. – М., 2001.
3. Голодомор 1932–1933 років в Україні: документи і матеріали / Упоряд. Р.Я.Пиріг; НАН України. Ін-т історії України. – К., 2007
4. Закон України № 376-V «Про голодомор 1932-1933 років в Україні» від 28 листопада 2006 року
5. Кульчицкий С. Украинский Голодомор как геноцид // Современная российско-украинская историография голода 1932–1933 гг. в СССР / Науч. ред. В.В.Кондрашин. – М., 2011. – (История сталинизма). – С. 107–194; Кульчицкий С. В.

- Голод 1932-1933 рр. в Україні як геноцид: мовою документів, очима свідків / НАН України. Інститут історії України. – К., 2008; Василенко В. Голодомор 1932-1933 років в Україні як злочин геноциду: правова оцінка. – К., 2009; Марочко, В., Мовчан О. Голодомор 1932-1933 років в Україні: Хроніка / НАН України. Інститут історії України. – К., 2008.; Папакін Г. В. «Чорна дошка»: антиселянські репресії (1932–1933) / Відп. ред. Г. Борjak. – К., 2013
6. Кульчицкий С. Украинский Голодомор как геноцид // Современная российско-украинская историография голода 1932–1933 гг. в СССР / Науч. ред. В. В. Кондрашин. – М., 2011. – С. 107–194.
  7. Кульчицкий Станіслав. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928). – К., 1996. – С.126.
  8. Маркс К., Энгельс Ф. Манифест Коммунистической партии. – М., 1965.
  9. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні. Дніпропетровська область. – Д., 2008
  10. Папакін Г. В. «Чорна дошка»: антиселянські репресії (1932–1933) / Відп. ред. Г. Борjak. – К., 2013.
  11. Русская служба новостей 26.11.2011: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://rusnovosti.ru>
  12. Спокута. Голодомори на Запоріжжі (1921-1922, 1932-1933, 1946-1947 рр.) / Статті, документи, спогади. – Запоріжжя., 2008
  13. Сталин и Каганович. Переписка. 1931–1936 гг. / Сост. О.В. Хлевнюк, Р.У. Дэвис, Л.П. Кошелева, Э.А. Рис, Л.А.Роговая. – М., 2001.
  14. Указ Президента України «Питання Національної премії України імені Тараса Шевченка» N 932/2010 від 04.10.2010: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents>
  15. Український голокост 1932-33: Свідчення тих, хто вижив: у 3т. Т.1 / Упоряд. Ю.Мицик. – К., 2005; Голодомор 1932–1933 років в Україні: документи і матеріали / Упоряд. Р. Я. Пиріг; НАН України. Ін-т історії України. – К., 2007; Спокута. Голодомори на Запоріжжі (1921-1922, 1932-1933, 1946-1947 рр.) / Статті, документи, спогади. – Запоріжжя., 2008.; Голодомор 1932–1933: запорізький вимір. – Запоріжжя., 2008.
  16. Федеральный список экстремистских материалов: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.ru>